

DIMENZIÓK KONFERENCIA 2019

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A TÖRTÉNELEMBEN,
A TÁRSADALOMBAN ÉS A KÖRNYEZETBEN

2019. MÁJUS 8–10.

HELYSZÍN: ELTE BTK TÖRTÉNETI KÖNYVTÁR

1088 BUDAPEST, MÚZEUM KRT. 6–8. FŐÉPÜLET, I. EMELET

A KONFERENCIÁT SZERVEZTE:

ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék

ELTE TTK FFI

Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék

Magyar Földrajzi Múzeum

REGISZTRÁCIÓ

A konferencián résztvevő előadók regisztrációjára a konferencia napján 9.30 – 9.50 között van lehetőség a konferencia helyszínén.

EBÉDLEHETŐSÉGEK

A konferencián való részvétel mindenki számára ingyenes. A kávészünetekben minden érdeklődő, az ebédszünetben a konferencia előadói számára áll módunkban étkezést biztosítani.

KAPCSOLAT

További kérdés esetén az alábbi telefonszámon, illetve email címen állunk rendelkezésére a konferencia napján:
Lehoczki Zsuzsanna doktorandusz (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténet Doktori Program)
Tél: 06/30-581-7676, lehoczki.zsuzsanna@gmail.com

A konferencia a Nemzeti Kulturális Alap és az ELTE Hallgatói Önkormányzat támogatásával valósult meg.
További támogató: Magyar Földrajzi Múzeum

nka
Nemzeti Kulturális Alap

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A TÖRTÉNELEMBEN, A TÁRSADALOMBAN ÉS A KÖRNYEZETBEN

„A szigetnek ötvennégy városa van. Nagy és pompás valamennyi. Nyelvük, szokásaik, szervezetük, törvényeik teljesen egyformák.” (Morus Tamás: Utópia)

A Magyar Tudomány 2015-ös évfolyamában meghökkentő címmel jelent meg egy szociológiai elemzés jelenkori társadalmunkról: *„Demokratikus deficit, avagy öröklődő férfi homogenitás a társadalmi alrendszerek vezető pozícióiban”* (szerző Trenka Magdolna). A diverzitás és a homogenitás számos tudományterületen közel hasonló értelmezéssel használt fogalmak – a sokszínűség és az egyneműség kifejezésére használt fogalompárról van szó –, amelyek csak látszólag ellentétesek egymással. Számos helyen felbukkannak akár konkrét, akár átvitt értelemben használják is őket. Az említett tanulmányban a „férfi homogenitás” a demokrácia deficitjeként értelmeződik, ennél fogva káros folyamatot vagy jelenséget határoz meg, amennyiben a demokráciát pozitív fogalomként értelmezzük. Azonban a két fogalom egybevetése közel sem ilyen egyszerű. A homogén szó erős összetartozást, egyértelmű szabályokat, könnyen értelmezhetőséget jelent, legyen szó egy vegyületről vagy akár a társadalomról. Ezzel szemben a diverzitás a sokféleség izgalmát, a választás lehetőségeit, szabadságát és a toleranciát képviseli. A diverzitás különösen a biológiában, az ökológiában képvisel határozott értéket, amelyet ismernünk és ma már leginkább védenünk kell. De a társadalomtudományokban is elfogadott fogalom a kulturális diverzitás elmélete, ahol a homogén társadalom éppen azt jelenti, hogy a társadalom fenntartásában minden egyén érdekelt, de az egyének sokféle identitás, kulturális normarendszer, egyesület, csoportszerveződés mentén élik életüket. Ezt a homogén társadalom nemcsak tolerálja, hanem támogatja is. Itt a homogén ellentéte nem a diverz, hanem a heterogén, a töredezett társadalom. A diverzitás fogalma a tudományok közötti párbeszédben egyre inkább a fejlődésre való képességgel kezd összecsengeni.

A konferencia célja, hogy a társadalmi tér elvont és konkrét fogalmát a diverzitás és homogenitás tükrében a történelmi időben, korszakokon átnyúlva, korokat összekötve értelmezze. A társadalmi tér egyszerre konkrét és fiktív alkotóelemekből áll. Valós fizikai, megfogható, megtapasztható környezeti térelemek kerülnek egymás mellé a nem létező, virtuális terekkel.

A konferenciára várunk minden olyan előadást, amely a diverzitás és homogenitás egymástól el nem választható fogalmát járják körül történelmi, társadalmi, földrajzi problémák, kutatások segítségével.

Kulcsszavak: diverzitás, homogenitás, társadalmi tér, etnikum, kultúra, identitás, kulturális identitás, mentális tér, népesség, fejlődés.

„EGY NEMZET SOKSZÍNŰ CSALÁDJÁBAN”: AZ ETNIKAI DIVERZITÁS KÉRDÉSEI AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ AMERIKAI HADSEREGÉBEN

Woodrow Wilson amerikai elnök 1917. április 2-án jelentette be a Kongresszus előtt a „német militarizmus” elleni hadba lépést azzal az indoklással, hogy az „fenyegeti a világ békéjét és magát a civilizációt” is. Ezután 6-án megtörtént a tényleges hadüzenet Németországnak. A háborúban való részvételhez szükséges katonai erő felállítását általános sorozáson keresztül kívánták megvalósítani. Az amerikai történelemben egyébként igen ritka általános katonai sorozás törvényi kereteit az 1917 májusában hozott Selective Service Act határozta meg. Ennek alapján jött létre a Selective Service System, amely igen hatékonynak bizonyult.

A Selective Service Act felhatalmazta a szövetségi kormányt, hogy újoncokat sorozzon be a hadseregbe, és szabályozta a besorozandók körét. Eszerint minden, az Egyesült Államok területén élő 18 és 31 éves kor közötti férfi köteles volt regisztrálni a sorozásra, nemzetiségi és etnikai származásától függetlenül. Ennek eredményeként számos olyan katonai alakulat jött létre, amelybe tucatnyi különböző nemzet fiai bekerültek. Egy 1917-ből származó anekdota szerint a Maryland állambeli Camp Meade-ben, amikor egy kiképzőtiszt felolvasta a frissen besorozottak névsorát senki sem jelentkezett, hogy a nevé hallotta volna. Viszont mikor tüszentett egyet, 10-en azonnal előre léptek. Az eset vélhetően nem történt meg, de jól rávilágít az ezredek diverzítására, mivel tele voltak Közép-Kelet-Európából bevándoroltakkal, akiknek az amerikai fül számára igen furcsa hangzású neveik voltak.

Előadásomban azt a problémakört próbálom megvizsgálni, hogy hogyan próbáltak meg a nemzetiségileg és etnikailag rendkívül sokszínű katonai alakulatokból egységes, ütőképes hadsereget formálni. Kiemelt figyelmet szentelek a Magyarországról származó besorozott bevándorlóknak.

A GYŰLÖLET, MINT A POLITIKAI ÉS TÁRSADALMI TÉR STRUKTURÁLÓ TÉNYEZŐJE

Az előadás abból indul ki, hogy a rendszerváltás utáni magyar politikai rendszer rendkívüli mértékben polarizált lett, és olyan mély politikai törésvonalak alakultak ki a hazai politikai közösségek között, hogy ezek a viszonyrendszerek legtöbbször a gyűlölet kategóriájával írhatók le. Reinhard Koselleck beszél (1997) az ún. aszimmetrikus hozzárendelésekről, vagyis azokról az esetekről, amikor a tőlünk politikailag különbözőt elnevezzük, identitását megkonstruáljuk, ugyanakkor az így keletkezett identitás egyáltalán nem biztos, hogy összhangban van a valósággal vagy éppen az illető (a „politikai másik”) öndefiníciójával. Egy politikai tábor identitásának két legfontosabb összetevője az említett önmeghatározás és a mások általi meghatározottság (vagyis, hogy mások, főképp a politikai ellenfelek, mit gondolnak róla). Álláspontom szerint a gyűlölet és az ebből következő (verbális és tettleges) erőszak úgy vált a hazai politikai és társadalmi tér egyik legfőbb strukturáló tényezőjévé, hogy a szemben álló politikai táborok közötti identifikációs háborúban meghatározóvá váltak az aszimmetrikus hozzárendelések: ez azt jelenti, hogy szinte minden lehetőség elveszett az ellentétes álláspontok közötti párbeszédre, mert a másik identitásának meghatározása, uralása vált a legfőbb szemponttá.

Az előadás a helyzet leírásán túl azt vizsgálja, hogy milyen káros hatásai vannak a permanens gyűlöletpolitikának a magyar társadalomra. Végül pedig a következő kérdéseket teszi fel: Létezik-e kiút a rendszerváltás utáni gyűlöletdiskurzusokból? Minek és hogyan kell változnia ahhoz a politikában és a társadalomban, hogy ne aszimmetrikus ellenfogalmakban gondolkodjunk? Minek a hatására válik a gyűlöletpolitikai megközelítés állandóvá és visszavonatatlan?

A CIGÁNYZENE SZEREPE A 19. SZÁZADI PESTI KÁVÉHÁZI KULTURÁLIS ÉLETBEN

A cigányság őshazájáról ma kevés írott forrás áll a rendelkezésünkre. Senki sem tudja biztosan, vajon Indiából indultak-e útnak, a sumerek ősi földje, Mezopotámia volt az otthonuk vagy netán a „Nílus ajándékaként” elhíresült Egyiptom szülőttei voltak. Azt sem tudni, a cigányság miért vált vándornéppé az évek során. Vajon ősi földjüket világhódító, híres katonák rohanták le és így menekülniük kellett, vagy a megélhetésüket nem tudták biztosítani megfelelő termőtalaj hiányában, ezért kerestek maguknak új hazát?

A történettudomány és a nyelvészet kutatói kitartóan keresik a választ ezekre a kérdésekre, ám mindmáig is csak feltevések, sejtések és kellő alátámasztás nélküli találgatások fedik a cigányság eredetének titkait. A cigányság Kárpát-medencei életének kezdeteiről egyetlen pontosnak tűnő információ áll a történészek rendelkezésére: a hegységben, a magyar földeken valamikor a 15. század folyamán tűntek fel.

A cigányok a kezdetekben műveletlen, szegény sorsú népként írták be magukat a történelembe. Békés szándék vezérelte őket, háború, harc és vérontás helyett kultúrát hoztak a magyar – és minden európai – nép életébe. Ezáltal rövid időn belül a társadalom megbecsült tagjaivá váltak és hamarosan már ők pengették a regösök lantjait, az őslakosok primitív hangszereit. Saját felfogásukkal egy új zenei stílust honosítottak meg.

Az ország gondokkal terhes napjaiban megnyugvást hoztak az egyszerű polgárok életébe. A magyar földet sújtó harcokban végig büszkén kiálltak megszerzett polgárjoguk és hazájuk mellett, együtt harcoltak a magyar katonákkal a régi Magyarország fennmaradásáért. Zenészeik a 19. század folyamán az ország számos kávéházának állandó meghívott előadói. Előadásomban arra keresem a választ, a cigányzenészek milyen módon hatottak művészetükkel az akkoriban leginkább közkedvelt pesti kávéházak mindennapi életére.

A SOKSZÍNŰ TÜNDÉRORSZÁG ETNIKAI ÉS VALLÁSI DIVERZITÁS A KORA ÚJKORI ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGBEN

A mai modern történelemtudományban igen elenyésző számban, jelentőségüket tekintve pedig alulreprezentáltak jelen a népiségtörténelmi vizsgálatok, szemben a reneszánszát élő egyháztörténelmi, illetve hadtörténelmi feldolgozásokkal. A magyar kora újkor tekintetében mindez hatványozottan jelentkezik, mindennekelőtt azonban az Erdélyi Fejedelemség etnikai viszonyainak a feltérképezése várat még magára. Jelen előadás egy több évtizedes adósságot kíván törleszteni, amikor tudományos szempontból, a népiségtörténelmi folyamatokat egységes szemléletben ismertetve, a korszak forrásanyagára támaszkodva kísérli megrajzolni a kora újkor Erdély központi területén fekvő régió etnikai viszonyaiban bekövetkezett átalakulást.

**A „NEMZETISÉGI TIZENEGY”.
KIHÍVÁSOK ÉS ELLENTMONDÁSOK
A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZTI ROMÁNIAI FUTBALLÉLETBEN**

A két világháború között, kiemelten pedig a harmincas évek végétől a sport kitüntetett szerepet kapott az európai államok nemzetépítési terveiben, mivel egyszerre nyújtott azonosulási lehetőséget egy-egy közösséggel, valamint szolgáltatott az eredmények mérhetősége révén megkérdőjelezhetetlennek látszó válaszokat a társadalmi csoportok, nemzetek közti örökös „ki a jobb?” kérdésre. Nem volt ez másként Romániában sem, ahol azonban a legnépszerűbb sportágat, a labdarúgást különös kettősség jellemezte. Az első világháború után román futball még gyerekcipőben járt, ám Erdély révén Romániához került Magyarország egy addigra már virágzó sportélettel rendelkező területe, mely színvonalában messze meghaladta a bukaresti központtal szerveződő és az évtizedes lemaradást behozni próbáló regáti területeket. Rendkívül szembeötlő volt ez a román válogatott szereplésekor, melyben döntő többségben kaptak helyet Erdélyből érkező, kisebbségi játékosok. A válogatott „nemzetietlensége” a harmincas évekre egyre kellemetlenebbé vált nemcsak a sportvezetésnek, hanem a román politikai élet szinte minden irányzatának is, aminek következményeként intézkedések születtek a csapat etnikai homogenizálásának, „romanizálásának” érdekében, melyről úgy vélekedtek, végre kell hajtani, akár az eredmények romlása árán is. Ennek következtében számos határozat és még annál is több tervezet született a nemzetiségi sportolók számának visszaszorítása érdekében, majd végül a futballéletben való részvételük teljes ellehetetlenítésének céljából. Míg tehát a romániai labdarúgás meghonosodásának és fejlődésének alapvető eleme és hajtóereje volt az etnikai sokszínűség, a sportéletnek pont azon funkcióját blokkolta, mely az országos sportvezetés számára a legfontosabb volt: a (nemzeti) identitásépítő szerepét.

Előadásomban ennek a problémakörnek a körüljárására teszek kísérletet, különös figyelmet szentelve a román labdarúgó-válogatott összeállítása körüli, egyszerre sportszakmai és identitáspolitikai vitáknak.

LWÓW/LEMBERG/LVOV/LVIV SZIMBOLIKUS TERE – DIVERZITÁS VAGY HOMOGENITÁS?

Tanulmányunk Lwów/Lemberg/Lvov/Lviv városának példáján keresztül mutatja be a palimpszeszt – számos tudományterületen alkalmazott – koncepcióját, vagyis azt, hogy egy konkrét földrajzi tér esetében miként nyilvánul meg a korábbi történelmi korszakok materiális és immateriális nyomainak egymásra rakódása, a város korábbi rétegeinek időről-időre történő „felülírása”. Nyugat-Ukrajna jelenleg legnagyobb települése hosszú évszázadokon keresztül eltérő etnikai, vallási és kulturális karakterű területek határmezsgyéjén feküdt. Csupán a főbb történelmi időszakokra szorítkozva, képezte a Lengyel Királyság részét (14. század–1772), majd a Habsburg Birodalomét/Osztrák-Magyar Monarchiáét (1772–1918), ezt követően a Második Lengyel Köztársaság (1919–1939), majd a Szovjetunió fennhatósága alatt állt (1939–1991), jelenleg pedig a független Ukrajna egyik kiemelt kulturális központja (1991–). Fordulatos története jól mutatja azt, hogy a mindenkori hegemon pozícióban levő csoportok nem csupán az épített környezetben (vagyis a fizikai térben) igyekeznek újra és újra megmutatni a hatalmukat, hanem egyúttal az emberek fejében, azaz mentális terében is próbálják bebiztosítani vezető szerepüket (például közterület el- és átnevezések, emlékművek és emlékhelyek, köztéri szimbólumok képében). Mivel azonban a hatalmi és nyelvi alapon képződő városi tájat és annak szimbólumrendszerét a város legkülönbözőbb társadalmi csoportjainak performativitása hatja át, a fenti törekvésekkel párhuzamosan e csoportok tagjai is folyamatosan formálják az ún. alternatív városszöveget, akár a hatalmon levők céljaival megegyező módon (azokat megerősítve), akár azokkal gyökeresen ellentétes módon, saját (ellen)véleményeiket megfogalmazva (például rongálások révén, vagy graffitik, stencilek, matricák formájában hírül adva). A tanulmányban bemutatott példák tehát végsősoron azt az állítást kívánják alátámasztani, mely szerint a városi tér sajátos kulturális küzdőtérként, arénaként fogható fel.

A KARÉLIAI TÉR ETNIKUS IDENTITÁST BEFOLYÁSOLÓ REPREZENTÁCIÓI

A fluidnak, képlékenynek és állandóan változónak jellemzett köztes-európai, illetve posztszovjet határterületeken kialakuló etnikai identitások egyik sajátos példája a Karéliában alakuló, ma már sokkal inkább a területhez kötődő, etnoregionális identitás.

A történelmi régióval szomszédos nagyhatalmak folyamatos próbálkozásai a karéliai terület feletti hatalom megszerzése érdekében, illetve az ezzel összefüggő migrációs hullámok, olyan átmeneti zónát hoztak létre, ahol a 19. századi nacionalista mozgalmak és a 20. század történelmi eseményei az etnikai-nemzeti identitáskonstrukciók helyi, adaptív formáit jelentős mértékben befolyásolták. A Novgorodi Fejedelemség északnyugati expanziója következtében megjelenő, később folyamatosan jelenlévő orosz kulturális hatás miatt, az ortodox karélok az aktuális orosz hatalmi központok sajátjuknak tekintették, jóllehet a Szovjetunióban alkalmazott nemzetiségi politika felemás módon ugyan, de megteremtette az önálló finn-karél identitás intézményi feltételeit, miközben a Finnországtól való eltávolodás is egyre kézenfekvőbbé vált a 20. század végére.

1991 után viszont egy lassú közeledés figyelhető meg a nemzetközi társadalmi-politikai környezet és a határok átjárhatóságának megváltozása miatt. Az elemzés interpretatív, analitikai keretét a karéliai tér reprezentációi és a performativitás jelentik, melyek segítségével a folyamatosan változó identitáskonstrukciók újszerű nézőpontból strukturálhatók.

MIT MUTATNAK AZ ETNIKAI/NYELVI STATISZTIKÁK? (1897–2010) OROSZ ÉS SZOVJET ADATOK ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

A 19. század második felére Oroszországban is megerősödtek azok a politikai irányzatok és társadalmi csoportok, amelyek az ország újjászervezését – hasonlóan más európai országokhoz – nemzeti alapokra kívánták helyezni. Az intenzív politikai diskurzus többféle megközelítésnek is teret adott, abban azonban egységesek voltak, hogy az orosz nemzetállam kialakításához szükség van a birodalom területén élő népeket, népcsoportokat lehetőség szerint minél pontosabban számba venni. Az első oroszországi népszámlálást az ország birodalmi apparátusa sikeresen teljesítette 1897-ben. A népszámlálás eredményei jó alapot adtak az 1905-ös forradalom után kialakult, a sajátos oroszországi nemzeti kérdés köré csoportosuló társadalmi vitáknak. A komoly előkészületek ellenére, az első világháború meghiúsította az újabb öszszeírás megkezdését: így a cári Oroszországban ez volt az egyetlen népszámlálás. Az etnikai-nemzeti statisztikai adatgyűjtés a szovjet rendszerben ugyanakkor kiemelt jelentőséget kapott, hiszen a szovjet típusú etnoterritoriális föderalizmus kialakításához a nemzetiségi adatok elengedhetetlenek voltak. A Szovjetunió bukása után, annak romjain újonnan keletkező posztszovjet államokban a nemzeti kérdés ismét a politikai diskurzus fókuszába került, a népszámlások adatait pedig hivatkozási alapnak lehetett tekinteni. Mivel a nemzetiségi statisztikák a hatalmi reprezentációktól és törekvésektől elválaszthatatlanok, ezért az aktuális eredményeket adott térben is időben, az egyén és a társadalom között kialakult interaktív viszonyrendszer kontextusában érdemes elemezni.

A statisztikai adatgyűjtéssel és az eredmények interpretálásával összefüggő technikai és teoretikai problémák feltárása nem feltétlenül célja előadásunknak. Fel kell hívjuk a figyelmet arra, hogy a statisztikai adatok nem a „valóság leírására” alkalmasak, hanem csupán a társadalmi jelenségek és események egyfajta kontextuális megközelítéséhez nyújtanak segítséget. Az előadásban megjelenő térképek és grafikonok így a cári Oroszország, a szovjet és posztszovjet tér népszámlálási adatainak vizuális reprezentációi, amelyek mögött a mindenkori politika igényei jelennek meg valamely ideológiai köntösbe bújtatva.

AZ ÖSSZETARTÓ ERŐ – HOMOGENITÁS ÉS DIVERZITÁS EGY ARISZTOKRATA KLÁN VISZONYLATÁBAN

A *Die Zeit* című német lap egyik szerzője 2010-ben Karl-Theodor zu Guttenberg védelmi miniszter származása kapcsán, hosszú írásában többek között arra a kérdésre kereste a választ, hogy mitől nemes a nemes? Bár ezzel nem válaszolta meg teljes mértékben kérdését, de véleménye szerint napjainkban egy nemesi, pláne arisztokrata leszármazott (férfi) életrajzában a következő elemek szinte kivétel nélkül előfordulnak: középiskolai tanulmányok egy jó nevű bentlakásos iskolában, katonai szolgálat valamelyik elit alakulatnál, tapasztalatok a külügy terén, később pedig a magánbanki szférában vagy a kereskedelemben ér el komoly sikereket. Emellett persze sok testvére van, tökéletesen tud táncolni, házastársát a saját társadalmi közegéből választja ki, és soha nem kíván jó étvágyat az ebédnél, csak szó nélkül nekilát az első fogásnak.¹ Ez a rövid, szándékoltan ironikus és sztereotip jellemzés persze kevés lenne ahhoz, hogy következtetéseket vonjunk le bármely ország nemesi, szűkebb értelemben véve pedig arisztokrata társadalmának egységességét vizsgálva.

A magyar arisztokrácia anyagi helyzetét, világnézetét, befolyását tekintve sohasem volt homogén; nem volt ez másképp a 20. század első felében sem. Nagyobb családok, más szóval klánok esetében azonban tapasztalható az összetartásnak egy számos komponensből felépülő rendszere, amely sok nehézségen átsegíthette annak tagjait. Előadásomban ifj. Andrassy Gyula gróf és kiterjedt rokonsága példáján kívánom bemutatni egy arisztokrata klán összetartásának és a külvilág felé mutatott homogenitásának hátterét. Mi táplálta a világnézeti és generációs különbségeket tömörítő Andrassy-klán látszólag megingathatatlan kohézióját? Helyre tudott-e állni a belső rend az 1918-as válság után? Többek között ezekre a kérdésekre keresem a választ.

¹Mangold, Ijoma: *Eine Klasse für sich. Die Zeit*, 7. Oktober 2010. (Nr. 41.)
<https://www.zeit.de/2010/41/DOS-Adel/komplettansicht>

AZ ÜGYVÉDSÉG INTERKULTURÁLIS KOMPETENCIÁI

Életvitelünket a legutóbbi években alapjaiban átalakító digitalizáció és technikai fejlődés szinte minden területen korábban felfoghatatlan változások sorát gyorsuló ütemben tárja elénk. Mindez a legtradicionálisabb hivatások művelését is átalakítja, köztük az ügyvédséget is. A sokféleséggel, beláthatatlan ütemben táguló határokkal való megbirkózás és az interkulturális viszonyrendszerek a napi rutin részeivé váltak. A változó piaci szükségleteknek és diverzitásnak megfelelés mellett együtt élő tradicionális ügyvédi szerepek a mában nem kontrasztok, hanem normalitás. A globalizációhoz és a határokon átvélő ügyekhez, kapcsolatokhoz, jogrendszerekhez illetve nyelvekhez való alkalmazkodás nélkülözhetetlen. Mindezek szolgáltatások nyújtásának, és azok változó formájának alapjává válnak – egysíkú összefüggések helyett – utóbbiak köre mindezzel párhuzamosan is csökkenő tendenciát mutat a tudás elérhetővé válása, laikus segítség elérhetővé válása révén. Emellett már nem csupán az ügyvédségen belüli, de a szaktudást kiváltó számítógépes háttérbázison alapuló szolgáltatókkal is egyre élénkebb versenyhelyzet alakul ki. A hagyományos formákat óvó szabályozások a kor követelményeihez való igazodáshoz szintetizálódnak. Az ügyvitelhez elengedhetlenné válik a jogász tudáson túli menedzsment szemlélet, a digitális és interkulturális kompetencia. Ez utóbbi fókusz értékelése és kutatása segít megragadni a megállíthatatlanul erősödő multikulturalitásban rejlő számtalan lehetőséget és új piaci szegmenseket, melynek kihasználása akár liberális, akár konzervatív értékrend mellett egyaránt nélkülözhetetlen a talpon maradáshoz.

TÁRSASÁGI ÉLET A SZÁZADFORDULÓN

A századfordulós társasélet egyik fontos színtere volt az arisztokráta és a polgári szalon. Egy-egy szalon (törzs)tagjai sok esetben nemcsak azonos társadalmi réteghez tartoztak, hanem családi, rokoni szálakkal is kapcsolódtak egymáshoz, miközben ezek a társadalmi terek sokszor további különböző szempontok szerint is formálódtak: nemcsak származás, hanem érdeklődési és érdekkörök szerint is, így beszélhetünk például politikai, művészi és irodalmi szalonról egyaránt. De vajon volt-e kapcsolódási pont, átjárási lehetőség a szalonok között? És ha volt, akkor ez egyes személyekre vagy akár valamilyen szempont szerint alakult csoportokra vonatkozóan is létezett? Más intézményesült vagy részben intézményesült kör tagjai bejuthattak-e szalonokba, vagy ezek a nyilvános és félnyilvános terek nyújtottak csak érintkezési pontot a különböző körök képviselői számára? Jártak-e akadémikusok, politikusok, művészek, írók arisztokrata szalonokba? Kikkel találkozhattak a vendégek egy-egy polgári szalonban? Milyen kísérletek történtek egyes körök „vegýtésére”? Milyen eredménnyel sikerült közelíteni, összehozni a különböző területeken elismert személyiségeket? Mi volt a célja egy-egy szalonnak, hogyan működött és milyen befolyással rendelkez(het)ett a köz-, a társasági és a kulturális életre? Az előadás arra tesz kísérletet, hogy válasz(oka)t találjon ezekre a kérdésekre.

**„LENIN ELVTÁRS, AKI MOST EZEN A VILÁGON
KRISZTUSNAK AZ IGAZI HELYTARTÓJA“
– AZ 1919-ES KECSKEMÉTI KOMMÜN KERESZTÉNY-
SÉGKÉPE A HELYI SAJTÓBAN**

„Tapasztalataink azt mutatják, hogy lehet valaki egyszerre hívő és következetes forradalmár, a két dolog között nincs feloldhatatlan ellentmondás.” Ez az idézet meglehetősen szokatlan a 21. századi olvasó számára, elvégre a kollektív emlékezet többnyire úgy tartja, hogy a kereszténység és a – kommunista ideológia által politikai programmá emelt – forradalmiság között legkésőbb a „nagy októberi szocialista forradalom” óta olyan antagonizmus húzódik, amely a hívő és a szocialista érzelmű embereket a mai napig élesen megosztja. Ebből a tényállásból kiindulva azt gondolhatnánk, hogy a fenti mondatunkat 1917-nél korábbra kell datálnunk. Ezzel szemben a valóság az, hogy az idézet a Nicaraguában 1979-ben hatalomra jutó szocialista gerillamozgalomnak, az ún. Sandinista Nemzeti Felszabadítási Frontnak a vallásról szóló, 1980 októberében kiadott nyilatkozatából származik.

Amennyiben most hatvan évet visszamegyünk az időben, földrajzilag pedig közelebb jövünk, egészen Magyarországra, úgy a források kikérdezése során azt fogjuk tapasztalni, hogy az 1919-es, köztudottan antiklerikális Tanácsköztársaság hivatalos propagandájában is tetten érhetjük azt a törekvést, hogy párhuzamot vonjanak a keresztény hit és a kommunizmus eszméje között. A kecskeméti proletárdiktatúrát irányító Kecskeméti Szocialista Párt napilapjában, a *Magyar Alföld*-ben például számos cikket, illetve több verset is közöltek ebben az időben, amelyek pontosan a központi propaganda eme célkitűzését közvetítették a „hírös város” lakói felé.

Előadásomban azt kívánom bemutatni, hogy a kommunista városvezetés, illetve a kecskeméti proletárdiktatúra, mint a társadalmat totálisan mozgósítani kívánó helyi politikai mozgalom, a hivatalos kommunikációjában hogyan viszonyult a keresztény valláshoz, illetve a keresztény egyházakhoz.

VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK EGYÜTTÉLÉSE ÉS VERSENGÉSE A VÁROSI TÉRBEN: A 16. SZÁZADI ERDÉLYI JEZSUITÁK NARRATÍVÁI

A társadalmi diverzitás problémájához a kora újkori vallástörténeti kutatás terén kapcsolódó előadás az egymástól eltérő felekezetek viszonyának városi térben megmutatkozó vetületére összpontosít. A 16. század végi, 17. század eleji Erdélyi Fejedelemségben működő jezsuita misszióra irányuló vizsgálódás lehetővé teszi annak elemzését, hogy a katolikus Báthory fejedelmek által védelmezett, protestáns többségű közösségekben tevékenykedő jezsuiták milyen módon vették használatba a városi teret, hogyan gyakoroltak ellenőrzést annak egy-egy része fölött, építkezésük és szertartásaik révén miként váltak láthatóvá az unitárius, illetve református lakosság számára, miből adódott az együttélés esélye és egyúttal sérülékenysége, a vallási szembenállás miféle, a térben megnyilvánuló feszültségekhez, konfliktusokhoz vezetett. A vázolt viszonyrendszer más-más módon alakult abban a három eltérő karakterű és funkciójú városban – Gyulafehérváron, Kolozsváron és Váradon –, ahol a szerzetesrend kifejtette tevékenységét.

Az előadás e három eset összehasonlítására helyezi a hangsúlyt. Célja továbbá annak áttekintése, hogy a rend iratanyagának különböző forrástípusaiban – egyfelől a rendtagok közötti misszilis levelekben, másfelől az éves munkát összegző *litterae annuae*-ben – miféle állandósult fordulatokat, toposzokat hozott működésbe a fenti jelenségek ábrázolása, elbeszélése.

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A MODERN LIBANONI TÁRSADALOMBAN

A modern társadalmakban a diverzitás és a homogenitás több szinten vizsgálható. Ha az identitás szintjén vizsgálódunk, azt tapasztaljuk, hogy a jogállás, az osztály-hovatartozás, a foglalkozás, valamint az életkor és a nemi hovatartozás meghatározó jelentőséggel bír. Ezenkívül elválasztó tényező lehet például a civil/katonai és a világi/egyházi megkülönböztetés is. A Közel-Keleten, azon belül Libanonban azonban nem ezek a társadalmi-gazdasági, generációs, vagy éppen nemi tényezők jelentik az identitás elsődleges alapját, hanem ezeknél tradicionálisabb kritériumok. Mindenekelőtt a születés, amelynek három aspektusa számít lényegesnek.

Az első a vérségi származás, vagyis a család, a klán, a törzs, ami etnikai nemzetté formálódhat, s idővel homogenizáló tényező lehet. A második a születés helye, ami összefüggésben állhat az első aspektussal: falu és környéke, vidék és tájegység (hegység/síkság, tengerpart/sivatag stb.), város és városnegyed, tartomány, ami idővel homogén országgá fejlődhet. A harmadik pedig a vallási hovatartozás, a felekezetiesség. Ez utóbbinak Libanonban különösen nagy jelentősége van, ez jelenti a társadalmi diverzitás legfőbb tényezőjét.

Előadásomban ezeket az aspektusokat járnám körül.

MODERNIZÁLÓDÓ TÁRSADALOM, SOKFÉLESÉG, INTEGRÁCIÓ ÉS ELKÜLÖNÜLÉS EGY BÁCSKAI PÉLDÁN

Óbecse (Bács-Bodrog vármegye), a 19. században bácskai járási központ többnemzetiségű és többfélekezettű település volt, intenzív bevándorlással. Példáján 1867–1918 között jól szemléltethető a rendi és a polgári világ átmenete: a tulajdonviszonyok átalakulása, a modern gazdaság, az infrastruktúra és a kulturális élet formálódása különböző etnikumok, felekezetek és társadalmi csoportok egymásra hatásaként. A nemesi római katolikus és pravoszláv elit rendi nemzetkoncepciójának modern nemzeteszmékkel történő felcserélődését, a felekezetiesedés folyamatait, az újonnan érkezők integrációjának kérdését, a csoportszolidaritások változásait a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszéknek a vajdasági községben végzett kutatásai tárták fel 2009–2011 között. Az előadás a településen tapasztalható diverzitás szerepét vizsgálja 19. századi helyi elit kultúra- és társadalomalakító tevékenységében. Arra kérdez rá, milyen összetartó és szétfeszítő erők hathattak, hogyan tudták különböző etnikai és vallási hátterű értelmiségiek és iparosok a régi rendi elit leszármazottaival együtt alakítani a település modern arculatát, az érdekérvényesítés helyi, regionális és országos szinteken hogyan valósult meg. A 18. században bevándorolt zsidók, a 19. század utolsó harmadában elmagyarosodó németek, osztrákok, a polgárosodó köznemesek és a helyi szerbek csoporthatárai hogyan változtak a rendi, testületi formák eltűnésével, és a modern polgári nemzetkoncepciók kialakulásával? A különböző csoportoknak milyen esetekben valósult meg az integrációja, és mikor jöttek létre párhuzamosságok, elkülönülések a helyi társadalomban? Miként mutatkozott meg a helyi identitás? Miként csapódott le ez a diverzitás, inhomogenitás a helyi kulturális emlékezetben?

„BUDAPEST A DUNA KIRÁLYNŐJE” – A FŐVÁROS KÉPE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDEGENFORGALMI PROPAGANDÁBAN

A világ desztinációi különböznek egymástól, ez teszi lehetővé, hogy az egyes turisztikai helyszínek valami mást, újat, vagy már ismertet új megközelítésben kínáljanak a turistáknak, mint más régió vagy ország. Habár a század első felében még kevesebb lehetősége volt a kor emberének mint manapság, az utazáshoz való kedv mindig is jelen volt.

A külföldi diverzitáskutatás egyik jelentős alakja Steven Vertovec, aki szerint a diverzitáskutatás mindenekelőtt a társadalmi és kulturális különbségek észlelésével, konfigurációival, egyenlőtlenségeivel, interakcióival, térbeli manifesztálódásával és ezek politikai vonatkozásaival foglalkozik. Hazai diverzitás-kutatással még csekély számban rendelkezünk, melyek kezdetben kizárólag az etnikai és vallási diverzitás változására fókuszáltak. Dr. Szalók Csilla a jelenkori turizmust, mint társadalmi, szabadidős és információs diverzitást vizsgálja. Szerinte a különbözőség, a változatosság, az eltérő és a többféle környezet áll az utazási motivációk középpontjában, ezért tartja a diverzitást a turizmus egyik motorjának. Budapest a két világháború között nagy szerepet kapott a desztináció menedzsmentben, a főváros volt a hívószó az ország határain túlról érkező turisták számára. Az idegenforgalom fellendítéséhez azonban turisztikai stratégiára és minél hatékonyabb propaganda kifejtésre volt szükség. Előadásomban azt vizsgálom, milyen eszközökkel, a főváros mely főbb jellegzetességeire helyezve a hangsúlyt építettek ki propagandát, tekintetbe véve a külföldi és a belföldi turistákat. A külföldön hirdetett és terjesztett propagandaanyagokban, valamint a külföldi sajtóban milyen Budapest kép rajzolódik ki a korszakban?

HOGYAN LÁTTÁK A 19. SZÁZAD VÉGI MAGYAR GEOGRÁFUSOK AZ EURÓPAI NAGYHATALMAK TENGERENTÚLI GYARMATOSÍTÓ POLITIKÁJÁT?

A hazai geográfusok a diszciplína 1870 utáni intézményesülését követően – a más európai országokban kirajzolódó trendekkel összhangban – lényegileg egyetértettek abban, hogy a földrajz-tudománynak kiemelt szerepet kell játszania a magyar nemzeti identitás, valamint Magyarország nemzetközi imázsának megerősítésében. Az európai nagyhatalmak tengerentúli gyarmatosító törekvéseiről azonban, amelyeket a nyugat-európai értelmiség java része dicsőséges civilizációs küldetésnek tartott, a magyar geográfusok ambivalens nézeteket vallottak. A konferencián ezt a jelenséget kívánom körüljárni a Magyar Földrajzi Társaság folyóirata, a *Földrajzi Közlemények* korabeli számai alapján.

Előadásomban bemutatom, hogy a folyóirat szerkesztői és szerzői egyaránt törekedtek a legfrissebb nemzetközi földrajzi eredmények közlésére, ezzel is jelezni szándékozván a Magyar Földrajzi Társaság naprakészségét, egyben a társaság, a hazai értelmiség, végeredményben az egész ország műveltségének európai színvonalát. A *Közlemények* így magyar fordításban folyamatosan közreadta más európai földrajzi társaságok diadalmas beszámolóit a gyarmatosításról. Mindeközben viszont a folyóirat hazai szerzői egyre több tanulmányt írtak gyarmati területekről, gyakran rámutatva a kolonizáció ellentmondásaira, árnyoldalára. Többen kiemelték, hogy az akár mégoly „műveletlen” népeknek is joguk van a szabadsághoz, egyesek pedig direkt párhuzamot vontak az őslakos népek kegyetlen leigázása, valamint a kiegyezés előtti Magyarország Habsburgok általi elnyomása között.

Kitérek arra is, hogy a különböző hazai geográfusok nem egységesen vallottak efféle ambivalens nézeteket, hanem a gyarmatosítás lelkes hívei, határozott ellenzői és az óvatos „bizonytalanok” egyaránt megtalálhatók voltak közöttük. Szemléleti különbségeik nagyban függtek eltérő képzettségi-tudományos háttérüktől, valamint a nemzetközi tudományos hálózatokba való bekapcsoltságuk eltérő jellegétől és intenzitásától.

A ROMÁNIAI SZOCIALISTA „FALUROMBOLÁSOK” A SZÉKELYFÖLDI NEMZETISÉGEK ÉS FELEKEZETEK TÜKRÉBEN

1988-ban Nicolae Ceaușescu, a Román Kommunista Párt főtitkára bejelentette, hogy 2020-ig végrehajtják a romániai településhálózat átfogó szisztematizálási tervét, amelynek során az életképesnek vélt vidéki településekből agráripari centrumokat hoznak létre, míg a többit felszámolásnak vetik alá. Mivel a székelyföldi falvak döntő többsége nem érte el az életképesse nyilvánítás alsó határát (2-3000 fő), rögtön a falufelszámolások célkeresztjébe kerültek. Az államszocialista vezetés számára a szisztematizálások egyúttal magukban hordozták az etnikai homogenizációs törekvések elősegítésének lehetőségét is. Nem véletlen, hogy a Romániából érkező riasztó hírek hatására több magyarországi civil szerveződés 1988. június 27-én tüntetést szervezett a budapesti Hősök terén a falurombolások ellen, ahol mintegy 60–70 ezer ember fejezte ki tiltakozását. Amíg a magyar fél a törekvéseket döntően etnikai indíttatásúnak vélte, addig román oldalról javarészt technokrata magyarázatok hangzottak el.

A kérdés eldöntéséhez az előadás az 1970-es évektől kibontakozó, majd az 1988-as tervvel csúcsra járatott városiasítások térségi lenyomatait mutatja be a nemzetiségek és felekezetek szempontjából. Székelyföld (nevezetesen Hargita, Kovászna és Maros megye) heterogén nemzetiségi és vallási térszerkezetű falvainak komparatív elemzése kedvező feltételeket teremt az intézkedések kulturális dimenzióinak feltáráshoz.

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK ÉS TÁRSADALMI KÖRNYEZET A FÜGGETLEN LATIN-AMERIKÁBAN. A KULTURÁLIS IDENTITÁS VÁLTOZÁSAI

A függetlenség kivívását követő időszak Latin-Amerikában sok szempontból komoly változásokat hozott a kontinens társadalmainak életében. Egy meginduló, majd a század közepétől egyre intenzívebbé váló bevándorlás egyes országokban teljesen átalakította a lakosság demográfiai összetételét és kulturális szokásait. A bevándorlás csúcsának periódusában (1880–1910) Argentína vált a legnagyobb befogadó országgá, Buenos Aires körzetében 1910 körül a külföldiek aránya elérte a 30 százalékot. E folyamatok jelentős hatással voltak e társadalmak identitásának formálódására. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy nem minden térséget érintett erőteljesen a bevándorlás, olyan korábban fontos területeken, mint a Peru vagy Mexikó, jóval kevésbé volt érzékelhető ennek hatása. Ez azt is jelenti, hogy ezekben az országokban tovább fennmaradtak a korábbi társadalmi viszonyok, egyes vidéki területeken megmaradt az indián túlsúly és továbbéltek az indián hagyományok, amire mint megoldandó problémára tekintettek az országokat kormányzó politikusok. Mind a nagyarányú bevándorlást befogadó országokban, mind az indiánok lakta területeken az értelmiség és az államvezetés fontos elméleti kérdése volt a kulturális és nemzeti identitás formálása.

Tudatos építkezés és különböző megoldási alternatívák figyelhetőek meg több országban, az előadásban ezt fogjuk néhány példán keresztül bemutatni.

DIVERZITÁS A MAGYAR KORMÁNYOK SZLOVJÁK POLITIKÁJÁBAN A 19–20. SZÁZADBAN

A szlovják kérdés a 19. század második felében vált először ismertté, és ekkor kezdtek ezzel foglalkozni a tudósok is. A szlovják nyelv ma már tudjuk, hogy egyfajta átmenetet képezett a szlovák, a lengyel a kárpátaljai ruszin és ukrán nyelvjárásek között. E nyelv a történelmi Magyarország Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Szepes, Sáros vármegyékben volt honos. Le kell szögezni, hogy e nyelv a szlováknak egyfajta nyelvjárása volt, ami idővel megindulhatott volna egy külön szláv irodalmi nyelv és egy külön szlovják népi öntudat kialakulása folyamatán, de további fejlődéséhez több száz év zavartalan fejlődési időszak szükséges és akkor sem biztos, hogy függetlenné vált volna. Az 1867–1918 közötti időszak a szlovják nyelv aranykora volt, több könyv is megjelent. A cseh-szlovák időszak alatt a hatóságok a szlovják újságokat és irodalmi könyveket betiltották, így csak külföldön jelenhettek meg írásaik. A magyar vezetés a szlovák és szlovják mozgalomban politikai adut látott, korábbi területeinek visszaszerzésére. A magyarok arra számítottak, hogy a szlovák autonómista és szlovják mozgalom révén sikerülhet felbomlasztani a Csehszlovák Köztársaságot. A szlovják értelmiségiek vezére Dvorčák Viktor lett, aki 1918-ban Eperjesen megalakította a Kelet-szlovák Nemzeti Tanácsot, mely nem ismerte el a keleti területekre a Csehszlovák állam fennhatóságát. Kelet-szlovák Nemzeti Tanács nevében azonnali függetlenséget követelt a szlovják nemzet számára. Dvorčák 1918. december 11-én Kassán kikiáltotta a Kelet-Tót Köztársaság létrehozását, aminek elismerését azonnal kérte Magyarországtól. Fennmaradása esetén ez a terület Magyarországon belül saját önkormányzattal és kulturális autonómiával működött volna. A szlovják kérdés propagálását Dvorčák az 1920–30-as években emigrációból folytatta.

Előadásomban a magyar politikai vezetés szlovják kérdéshez való hozzáállását szeretném a 19. századtól a 20. századig folyamatosan ismertetve és elemezve bemutatni.

NÉMET–LENGYEL IDENTITÁSKONSTRUKCIÓK GDAŃSKBAN: IRODALOM A VÁROSI TÉRRŐL, IRODALOM A VÁROS TERÉBEN

Danzig–Gdańsk történelmét éles törések és újrakezdések jellemzik, ezek közül a történelmi városmag 1945-ös lerombolása és a lakosság majdnem teljes kicserélődése volt a legdrámaibb. Nemcsak a kitelepített németeknek jutott nehéz sors, a városba érkező lengyelek is nehezen eresztettek gyökeret a dezorganizált és számukra idegen térben. Míg a szabad városi időszakban és a II. világháború éveiben a város és a városi táj erőszakos németesítése nevében törekedett a városvezetés a diverzitás felszámolására, a szocialista időszak gyakorlata, amely *a priori*, nem kedvezett a diverzitás fenntartásának. A kommunista ideológia és a lengyel nacionalizmus szellemében atomizálta az amúgy is beilleszkedési gondokkal küzdő, különböző helyekről és különböző, nem okvetlenül városi, kulturális és társadalmi háttérrel érkező népességet. A generációváltás, a háború után a városban született nemzedék felnőtté válása, illetve a politikai ellenzék és a második nyilvánosság megerősödése vezetett az ideologikus identitáskonstrukciók és múltértelmezések megkérdőjelezéséhez az 1980-as években, felébresztette az egykori heterogenitás és diverzitás iránti érdeklődést, és irodalmi műveket inspirált.

Az előadásban azt elemzem, hogy miként épültek be ezek a Gdańsk német és lengyel múltjával foglalkozó, a 20. század utolsó két évtizedében született lengyel prózaszövegek napjaink emlékezetkulturájába és identitáskonstrukcióiba, hogyan válnak maguk is a Pierre Nora-i értelemben vett emlékezhellyé, miként kapcsolódnak be a városhoz kapcsolódó szerzők a gdański német-lengyel kulturális örökséggel kapcsolatos vitákba.

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A FEJ-NYAKON MANIFESZTÁLÓDÓ TRÓPUSI BETEGSÉGEK TEKINTETÉBEN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ARCIDEG BÉNULÁSAIRA, NAPJAINKBAN VÉGZETT MISSZIÓS MUNKA SORÁN

Egyes éghajlati övek, a klíma, az ott előforduló betegségek, s egy adott terület lakossága sok szempontból tekinthető homogénnek. Bár ez alapjaiban igaz, az orvosi ellátás különös figyelemmel van az ettől való eltérésekre. Az éghajlat kiegyensúlyozottabb volta miatt bizonyos fertőző kórképek a trópusokon egész évben előfordulhatnak, míg például a malária inkább az esős évszakban, az agyhártya gyulladása a szárazabb időszakokra jellemző. Az érintett lakosság koreloszlása a vizsgált területek többségében piramis jellegű, fiatal betegek alkotják zömét, akiknek tevékenysége is hasonló, többségük a mezőgazdaságban, növénytermesztés területén dolgozik. A homogenitás sajnálatos tényezői a közszolgáltatások alacsony színvonala, a megbízhatatlan elektromos áramellátás, valamint az ivóvízzel és csatornázottsággal való ellátottság, mely gyakorta nem is létezik. Szintén csak kevesek kiváltsága a gyógy-szerekhez való hozzáférés, mely sokszor csak bizonytalan forrásból származó, piacokon elérhető szereket jelent; illetve a drága és nehezen igénybe vehető egészségügyi ellátás, a szakorvosok hiánya. Mindezeket diverzifikálja a behurcolt kórképek megjelenése, a migráció és az általa módosított genetikai hajlam, a kórokozók ellenállásának változása; valamint szerencsés esetben az orvosi ellátás helyi fejlesztése, a missziós együttműködések.

Szerző ezen tényezőket elemzi saját, trópusi beteganyagának feldolgozása alapján, áttekintve a betegségek széles palettáját, a fertőző kórképektől ritka daganatokig, melynek lényege az egyneműség és a sokszínűség ismerete, hatékony alkalmazása a gyógyító munkában, annak e különösen érdekes és egyre fontosabb területén, melynek során az arcideg bénulása nem ritkán indikátor tünet lehet.

LÁTHATATLANOK? A KÁDÁR-RENDSZER NŐPOLITIKÁJA A BEJÁRÓ NŐKRŐL SZÓLÓ POLITIKAI DISKURZUSOK TÜKRÉBEN, VAS MEGYÉBEN

Sem az 1945 után folyamatosan emelkedő számban és arányban jelenlevő bejárók csoportjának elemzése, sem a Kádár-rendszer nőpolitikája nem került eddig a történeti elemzések középpontjába. A tsz-szervezés lezárulta után (1961) a női munkást nagy arányban igénylő, nagyrészt könnyűipari üzemekkel rendelkező megyékben, – mint amilyen Vas megye is – jelentős volt a női bejárók aránya. A női bejárók által megvalósított életforma azonban nem illett bele sem a hatvanas évek, sem a későbbi évtizedek hivatalos modern nő képébe.

A jelen előadásban diverzitás-homogenitás problematika mentén elemzem azokat a Vas Megyei Népi Ellenőrzési Bizottság, a Vas Megyei Pártbizottság, a Vas Megyei Végrehajtó Bizottság, a Vas Megyei Tanács VB Munkaügyi Osztály ülésein készült jegyzőkönyveket és jelentéseket, amelyekben a megye vezetői úgynevezett „nőpolitikával”, avagy „nőkérdéssel” foglalkoztak. Kérdéseim a következők: a helyi, vidéki hatalmi elit milyen tulajdonságok (nem, kor, származás, iskolai végzettség, lakóhely) mentén csoportosította a megye női lakosságát homogénnek tekintett társadalmi csoportokba? Hogyan változtak ezek a társadalmi csoportok? Hol volt a bejáró nők helye a megyei elit által kreált társadalmi struktúrában? Hogyan változott ez az idő folyamán? Az osztályelmélet szerint gondolkodó helyi elit hogyan tudott kezelni egy osztályon kívüli társadalmi csoportot? A vezetők milyen módszerekkel törekedtek a kulturális sokszínűség megtörésére? Előadásom célja bemutatni, hogy a Kádár korszak vidéki hatalmi elitje hogyan gondolkozott a munkásság egységéről.

SZABOLCS ÉS SZATMÁR VÁRMEGYÉK TISZTIKARA ECSEDI BÁTHORY ISTVÁN FŐISPÁNSÁGA ALATT

A Felső-Tisza-vidék vármegyéiben hivatalt viselő nemesi réteg helyzete a 16. század végén, ecsedi Báthory István főispánsága alatt (1585–1605) mindeddig nem képezte szisztematikus kutatás tárgyát. A korszakban perifériára szoruló régió nemességének és a vármegyék tisztikarának vizsgálata azonban több szempontból is fontos feladat. Báthory István protestáns főúri udvara mellett ugyanis éppen a vármegyei nyilvánosság lehetett az a társadalmi tér, amely a helyi nemesek számára újabb karrierlehetőségeket jelentett. Kik viseltek pozíciókat Szabolcs és Szatmár vármegyék tisztikarában? Mennyiben tekinthető generációs örökségnek a vármegyei hivatalviselés? Felekezeti, származási és vagyoni szempontból mondható-e homogénnek ez a közeg? Hogyan jelennek meg a bonyolult kölcsönhatások, személyi átfedések valamint egyéb kapcsolódási pontok a hivatalviselő nemesi családok és az ecsedi udvar, illetve annak feje, Báthory István főispán között? Előadásomban ezekre a kérdésekre keresem a választ.

DIVERZITÁS ÉS HOMOGENITÁS A VADNYUGATI SZEKÉRKARAVÁNOK KÖZÖSSÉGEIBEN

A 19. század első felében több szárazföldi útvonal is kialakult, amelyen az amerikai telepesek a kontinens nyugati részére vándoroltak. Ezek közül az egyik legfontosabb a több mint három ezer kilométer hosszú Oregon-ösvény volt. A bevándorlók nagy része a Középnnyugat folyóvölgyeiből érkező agrárnépeség volt, akiknek első hulláma főként az 1837-es gazdasági válság miatt hagyta el otthonát. A prémvadászok, kereskedők és misszionáriusok nyomát követve számos kisebb csoport kelt útra az 1830-as évek végén és 1840-es évek elején, majd 1843-ban több mint ezer bevándorló érkezett, a következő évben további ezeröttszáz, 1845-ben pedig háromezer. A sokszor negyven, ötven, hatvan szekérből álló karavánok általában Missouri területén gyülekeztek, s az átkelés körülbelül hat hónapig tartott.

A szekéskaravánok legtöbbjét részletes szabályok alapján szervezték meg, ami meghatározta a vezetők kiválasztásának szempontjait és az úton haladók viselkedési normáit is. Minden expedíciónak volt egy kapitánya, aki teljes körű felelősséggel tartozott és egy kalauza (lehetőleg egy olyan személy, aki korábban már járt a vidéken), aki mutatta az utat és tárgyalt az őslakos indiánokkal. A résztvevők sokszor rokoni kapcsolatban álltak egymással vagy egy városból indultak, s ezek a kötelékek megmaradtak a későbbiekben is, ami a létrejövő közösségek fontos szervező- és összetartó erejét jelentette. Ez a fajta homogenitás ugyanakkor gyakran eltérő gazdasági, társadalmi, kulturális és etnikai hátterű telepesek együttműködéséből, közös érdekeikre és céljakra alapozva alakult ki.

Az előadás a diverzitás és homogenitás e kettősségét igyekszik bemutatni a vadnyugati szekéskaravánok közösségeiben, s egyben azt is megvizsgálja, hogy az önszerveződés hogyan vált az amerikai identitás fontos részévé és formálójává.

AZ AZERITŐL AZ AZERBAJDZSÁNIIG: HOMOGÉN NEMZETI IDENTITÁS ALAKÍTÁSA EGY POSZTSZOVJET ÁLLAMBAN

Az egykori szovjet tagköztársaságok közül elhelyezkedésük (Moszkvából nézve a Kaukázus hegységének fő gerincén túl) és egymáshoz való közelségük alapján együtt emlegetnek három, egymástól nemzeti identitásában nagyon különböző államot: Grúziát, Örményországot és Azerbajdzsánt. A különböző kulturális hatások mentén formálódó népeiket összefogja a cári orosz, majd a szovjet fennhatóság ténye, ami döntően meghatározza azonosságtudatuk főbb jellemzőit a 21. században, függetlenségük idején is.

Azerbajdzsán, a 20. század elején már rövid időre létező, majd az 1990-es évek elején függetlenedő nemzetállam lakóinak többsége az azeri néphez tartozik. Az altáji nyelvcsalád türk csoportjához tartozó azeri nyelvet beszélő, és a síita iszlám hitet valló közösség valójában lényegesen nagyobb területen él, a szomszédos Irán egyik jelentős lélekszámú kisebbségeként is számon tartják őket. A Kaszpi-tengert meghódítani kívánó orosz birodalmi expanziós törekvések választották le az északi területeken élő csoportjaikat az egykori Perzsa Birodalomról.

A megváltozott hatalmi keretek módosították az azeriek csoporttudatát. Az európai kultúrával való közvetlen érintkezés, a modernizáció és a vele járó kulturális átalakulás, majd a proletárdiktatúra megvalósítását célul kitűző szovjet átalakítás mély nyomot hagyott az itt élőkben. Mindezek eredményeként a 21. század azerbajdzsáni nemzetállamában erőteljes etnonacionalizmus jellemző, ami életre hívott egy sajátos azerbajdzsáni (az azeritől eltérő jellemzőket is magába foglaló) nemzeti identitást. Előadásunkban azt követjük nyomon, hogy a cári orosz, majd a szovjet hatások mentén hogyan változott meg az azeri etnikai csoporttudat, és vált a 21. századra azerbajdzsáni nemzeti identitássá.

**„ITT KÁROMKODÓK, BOTRÁNYOS ÉLETŰEK,
HÁZASSÁGSZÉDELGŐK VAGY MÁS HATALMAS
BŰNÖKKEL FERTŐZÖTTÉK NINCSENEK” – ÉRD
KATOLIKUS LAKOSSÁGA A 18. SZÁZAD UTOLSÓ
HARMADÁBAN**

Az anyakönyvi kutatások rendkívül sokrétű információt hordoznak egy-egy település vonatkozásában. Előadásomban Érd társadalmára vonatkozó adatokat tárom fel anyakönyvek, canonica visitatiók, és lélekösszeírások adatainak segítségével 1770–1800 között. Bemutatom a település egyházi szervezetének kialakulását, az egyházi személyeket, a lakosság etnikai összetételét, a társadalmi jogállás összetételét, valamint a lakosság házassági szokásait. Az 1690-es években megindult az elnéptelenedett falvak újjátelepedése, Érdre nagyszámú katolikus vallású illír és dalmát, valamint néhány ortodox vallású szerb család költözött. Az 1696-os dikajegyzék 73 családfőt jegyzett fel, ezek zömmel idegen nemzetiségűek voltak.

Érd plébániáját 1695 körül alapították újra, az anyakönyveket már 1718-tól vezették, a templom újjáépítése 1720-ra történt meg. 1718–1752 között a boszniai ferences szerzetesek adminisztrálták a plébániát és látták el a papi teendőket. Közülük az utolsó Tomisich János lett 1752-ben Érd első plébánosa, ekkortól világi papok váltották fel a szerzeteseket.

**AZ IBÉRIAI OLVASZTÓTÉGELY:
A DIVERZITÁS KÜLÖNBÖZŐ FELFOGÁSAI
A SPANYOL NEMZETTUDAT ALAKULÁSÁBAN
A 20–21. SZÁZADBAN**

A 21. századi Spanyolország képét az évezredek, évszázadok és elmúlt évtizedek során a térségbe érkező különböző népek leszármazottainak együttélése határozza meg. Az őskortól kezdődően az Ibériai-félsziget történelmét a betelepülő és a már ott élő népcsoportok között létrejövő kapcsolatok alakították; ezek a relációk időnként alá- és fölérendeltségi viszonyt jelentettek (hódítók vs. meghódítottak), máskor a különböző népek békés vagy békétlen egymás mellett élése alakította a helyzetet. A fentiekből következően a bevándorlás, az együttélés és a beolvadás kérdése mindig alapvető jelentőséggel bírt Spanyolország életében, a különbség leginkább a már az országban (korábban: birodalomban) tartózkodó, illetve az újonnan érkező csoportok közötti kapcsolatrendszerben volt kimutatható.

A történészek és a társadalomkutatók máig vitakoznak arról, hogy a társadalom sokszínűsége előnyt vagy hátrányt jelentett-e Spanyolország fejlődése szempontjából. Az előadás megvilágítja, hogy a 20. század különböző diktatórikus és demokratikus periódusaiban milyen megközelítések voltak érvényben e társadalmi-kulturális sokszínűség kapcsán, a kérdéskörrel foglalkozó kutatók milyen érvekkel próbálták alátámasztani a meggyőződésüket. Mindezek eredményeként arra is választ kaphatunk, hogy napjainkban mennyiben képezi részét a spanyol önmeghatározásnak a homogenitásra vagy a diverzitásra törekvés, vajon mitől függ, hogy mely felfogások válnak egyeduralkodóvá Spanyolországban egy adott történelmi periódusban.

MIT TEHET A SEJT?

A biológia nem teljesen egzakt tudomány. Éppen ezért van szükségünk általánosan érvényes tételek megfogalmazására, melyek segítségével el tudunk igazodni az élet sokféleségében, és valamennyire megtaláljuk azokat a homogén kategóriákat, amelyekbe kapaszkodhatunk. Általuk könnyebben érthetjük meg mindazt, amit az élő rendszerek tanulmányozásával megtapasztalunk. Úgy vélem azonban, hogy az uralkodó megállapítások, amelyek akár dogmává is merevedhetnek, sokszor mégis befolyásolják a gondolkodásunkat. Túlságosan is nyilvánvalónak tekintjük ezeket, rájuk szeretnénk felfűzni az újabb tapasztalásokat, és mivel nehéz ettől elvonatkoztatnunk, nem igazán tudjuk mihez is kezdjünk akkor, ha egy tapasztalás nem illeszkedik a korábbi gondolatrendszerünkbe.

Az élet egy nagyon összetett rendszer. Változatos, sokszínű, olyan mint egy jéghegy vízfelszín alatti része, ismeretlen és kiszámíthatatlan, mely számos rejtett képességgel van felvértezve. Ebből is adódik, hogy a biológiában nem mindig teljesül a „ha..., akkor” feltétel, mert az élő rendszerek számunkra érthetetlen módon ugyanarra a hatásra nem mindig ugyanazt a választ adják. Nem szabad abban sem reménykednünk, hogy valaha is teljesen megérthetjük működését. Az előadásban néhány példán keresztül szeretném illusztrálni, hogy a megfigyelt jelenségek nem egyediek és nem csupán a vizsgált kontextusra jellemzőek, hanem analógiák állapíthatók meg az életjelenségek és az emberi társadalom működése között. Ezek segítségével jobban el tudjuk képzelni magunk előtt az adott biológiai folyamatot, amely aztán rávezethet annak mélyebb megértésére és a szükséges válaszok megtalálására.

A BÉKÉS TERÜLETFOGLALÓK

A természettudósok már a 19. században felismerték, hogy minden élőlény képes a szétterjedésre, és csak a fizikai korlátok (óceánok, magashegységek) és/vagy az egymás közötti versengés tudja e folyamatot megakadályozni. Candolle elsők között fogalmazta meg, hogy a túlélés érdekében harc zajlik a növény- és állatvilágban, mely meghatározza a fauna- és a flórahatarok helyét is. Ezen harcok résztvevői szerepük alapján azonban nem alkotnak homogén csoportot, hiszen vannak közöttük katonák, szállítók (kereskedők), ellátók stb., így a diverzitás ebben a rendszerben az élet feltétele. A kor természettudósai a bennszülött fajok által lehatárolt térben képelték el saját országuk határait. Ennek értelmében, ahogy a növény- és állatvilágban a szétterjedés pozitív és természetes folyamat, úgy az emberi faj területfoglalásának is van tudományos létjogosultsága, mint a faj sikerét és túlélését szolgáló jelenség. Az 1800-as évek első évtizedeitől a humboldtíánus gondolkodásmódot képviselő kutatók a körülöttünk levő élő és élettelen természetre holisztikusan tekintettek. Ugyanazzal a kutatói attitűddel és tudományos módszertannal viszonyultak a természeti és a társadalmi törvényszerűségekhez, ezzel egyfajta birodalmi ideológiát képviselve munkáikban. Így nem véletlen, hogy a biogeográfia, mint önálló diszciplína ekkoriban teljessé vált ki, hiszen a korszak növényföldrajzos kutatóinak eredményei, részletes leírásaik, megfigyelések és gyűjteményeik nem csupán a tudomány és a gazdasági élet céljait szolgálták, hanem egyszerre mind fegyvertényként, okként jelentek meg a területfoglalás, a kolonizációs szándékok megvalósításához is. Előadásom a fentieket kiindulópontként tekintve vizsgálja, hogy milyen politikai szándékok húzódtak meg Lappföld tudományos feltárása, és ezzel párhuzamosan Svédországnak Lappföld kolonizációjához vezető „északi politikája” mögött? Hangsúlyozandó tény, hogy a vizsgált belső kolonizációnak a természettudományra gyakorolt hatása igen pozitív volt, hiszen svéd természetkutatók generációi tudtak ebből a nyílt titoknak számító politikai programból anyagi előnyt kovácsolni maguknak saját, valóban tudományos céljaik megvalósításához.

MI NEKÜNK A HAJLÉKTALAN? A HAJLÉKTALAN SZÓ JELENTÉSÉNEK RÉTEGEI

A doktori dolgozatomat hajléktalan nők női identitásából írom, melyhez saját kvalitatív kutatást végeztem. Felmérésemben olyan, csak nőket érintő kérdésekkel foglalkoztam, mint például a gyermekvállalás, a társadalom által elvárt női szerepekkel (mosás, főzés, takarítás) való viszony, a megjelenés (frizura, öltözködés) kérdése és a menstruációs szegénység.

Előadásom fő témája, hogy pontosan milyen dimenziók mentén más és más a hajléktalanok sokak által egységként kezelt csoportja. A közvélekedésben a hajléktalan szót használjuk mindenkire, aki otthon nélkül él, de leginkább azokra, akik fedél nélkülsége szemmel látható. Vajon vannak-e olyan hajléktalanok, akiknél a címke nem látható, állapotukat tekintve mégis azok? Különböznek-e a hajléktalan nők és férfiak? Tesz-e bármilyen különbséget köztük az ellátórendszer? Egyáltalán hogy kapcsolódik az értékes és értéktelen értékítélete a biztos lakhatással rendelkezés tényéhez? Ha elfogadjuk, hogy a hajléktalanok társadalmi nem szerint különböznek és más szükségleteik vannak, akkor ezekre az ellátórendszereknek reagálniuk kell. Ezek közül talán a legegyszerűbb a menstruációs szegénységre adott reakció. Azonban mi van abban az esetben, ha a megszokott fogalom párok a hajléktalanság állapota miatt minden esetben egy dolog köré szerveződnek és például úgy alakulnak, hogy édesanya vs. hajléktalan, boldog vs. hajléktalan, szép vs. hajléktalan, értékes vs. hajléktalan. Előadásomban bemutatom, hogyan lehet ezekkel a kérdésekkel dolgozni, milyen programokat valósítunk meg a “RÉS” Alapítvány Női Éjjeli Menedékhelyén annak érdekében, hogy ügyfeleink önbecsülését javítsuk, és hogy az ismeretlen mitizálása és az ismert tisztelete közötti szakadékot felszámoljunk és megmutassuk az intézményünket igénybe vevő hajléktalan nők értékeit.

A HOMOGÉN ÉS HETEROGÉN MÚLTSZEMLELET ÖSSZEÜTKÖZÉSE, A NYOLCVANAS ÉVEK VÉGÉN ÉS ENNEK HATÁSA A NEMZETKÖZI KAPCSOLATOKRA

A három kötetes *Erdély története* részletes munka és sikeres próbálkozás volt Erdély történetének megírására. Ez a kijelentés viszont a nyolcvanas évek Romániájában, nyilvánosan kimondhatatlan volt. Annál is inkább, mert a hivatalos történetírás a szerzőkkel szemben kibékíthetetlen véleményt nyilvánított.

Előadásomban kísérletet teszek a román és a magyar történetírás kommunizmus alatti útjának és összeütközésének bemutatására. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a *viszonylagos* harmóniából vezetett a *teljes* polarizációhoz. A sztálinizmus időszakában a vulgár marxista történetírás régiós hegemoniára tett szert, ám a Brezsnyev alatti szétfejlődés következtében ez gyökeresen megváltozott kevesebb, mint 30 év alatt. A távoldás a történelem ki- és felhasználásának módjában is megfigyelhető.

A bemutató második részében igyekszem ismertetni a könyvre érkező recepciót, annak nemzetközi sajátosságaival együtt, mivel a könyv nemzetközi kapcsolatokat befolyásoló tényezőként jelenik meg a levéltári források tükrében. Ezen kívül a publicisztikai források értelmezésének egy keretét igyekszem majd adni, hogy megértsük a homogén és diverzifikált műltszemlelet közti különbséget és ütközésnek sajátosságait.

Az *Erdély története* című könyv korabeli jelentőségét jól mutatja az, hogy a munka a tiltott könyvek listáján előkelő helyet foglalt el. Véleményem szerint a kötetek történetének megismerésével részletes képünk rajzolódhat ki az interetnikus kapcsolatról egy nemzeti homogenizációs kísérlet pillanatában. Az előadásom hasznos és bizonyos új információkkal szolgálhat a történelem, történetírás, nemzetközi kapcsolatok és talán még az irodalom iránt érdeklődők számára is.

A LENGYEL TÁRSADALOM KÉPE A MAGYAR ÍRÓK ÉS ÚJSÁGÍRÓK LENGYELORSZÁGI ÚTLEÍRÁSAIBAN A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az előadásom alapja három lengyelországi útirajz: „*Visztula sellője*” (1954) Somlyó Györgytől, „A Kárpátoktól a Balti-tengerig” Pet-hő Tibor tollából (1956), valamint „Varsói hajnal. Lengyelországi útiélmények” (1961) Ruffy Pétertől. Ezt az anyagot az általam kiválasztott újságcikkekkel is szeretném kibővíteni.

A II. világháború után Magyarország és Lengyelország is a szovjet táborba került; mindkét országban elkezdődött a szocializmus építése, ebből a szempontból mindkettő közös úton haladt. Ennek egyik fontos és szerves eleme a homogén szocialista társadalom megteremtése volt.

Az előadásomban szeretném bemutatni, hogyan látták ezt a folyamatot a magyar írók és újságírók (a lengyelországi útleírások és riportok szerzői), és magát a lengyel társadalmat a II. világháború utáni új politikai valóságban (főleg a negyvenes és ötvenes évekre koncentrálva). Arra a kérdésre is szeretnék választ adni, hogy mennyire befolyásolta a kommunizmus, a kommunista propaganda a fentebb említett útleírások nyelvezetét és szerkezetét.

DIVERGENCIA VAGY DEVIANCA – A BIG HISTORY OKTATÁSA A TÖRTÉNELEM SZAKON

Az előadás kivonatának megfogalmazásakor még önállóan létező Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék fönállásának három évtizede alatt mindig is igyekezett új témákat meghonosítani a történelemszakos bölcsészképzésben. Ilyen volt a társadalomtörténeten túl a várostörténet, a történeti antropológia, a gazdaságtörténet, a mikrotörténelem. A hallgatók eltérően fogadták ezeket a közelítési módokat. Nem meglepő módon a gazdaságtörténettel szemben volt a legnagyobb ellenállás. Éppen ezért volt meglepő, hogy amikor egy megnyíló képzési résben rejlt lehetőséget kihasználva megkíséreltük a big history témáját megismertetni a hallgatókkal, meglehetősen érdeklődésre találtunk. Ugyanakkor a történelemszakos képzés szervezetében nem mutatkozik túlzott érdeklődés az új téma iránt. Jelenleg úgy hírlík, hogy az az állampolgári ismeretek képzési modul, amelyikben a big history megjelent, minden különösebb ellenállás nélkül átengedtetik a jogi karnak.

Az előadás a következő kérdéseket érinti:

Része lehet-e a big history a történelem-képzésnek? Ez a kérdés visszavezet a historizmus előtti történetfelfogások felelevenítéséhez, a homogén történelem kérdéséhez.

Része lehet-e a big history az állampolgári képzésnek? Ez a kérdés elvezet az állampolgárság homogenitásának kérdéséhez.

Tárgyalni fogjuk a big history historiográfiáját, be fogjuk mutatni a Big history kurzus tanmenetét és meg fogjuk mutatni, hogy nemzetközi összehasonlításban az állampolgári nevelés nem pusztán a politikai berendezkedésre vonatkozó ismeretek oktatása, hanem annál sokkal szélesebb kitekintésű (scope) készségfejlesztés (skill).

EGYHÉT TÖRTÉNETE AZ 1862-ES TRIESZTI KÉJVONAT ÉS A MAGYAROK KÉPE A SZLOVÉN NYILVÁNOSSÁGBAN

1862 nyarán Hollán Ernő szervezésében a Déli Vaspályatársaság vonatkirándulást szervezett Triesztbe, melyen 1200-an vettek részt. A vasútvonalat és az Adriát a magyar közönség számára népszerűsíteni hivatott útról több korabeli sajtótudósítás, útibeszámoló is napvilágot látott. A vonatút és a résztvevőknek Triesztből szervezett rövid túrák több szlovén központot is érintettek. A kirándulók szerelvénye rövid pihenőt tartott Pettauban (Ptujban), Laibachban (Ljubljánában), a Pestről érkezett kirándulóknak pedig látogatást szerveztek az adelsbergi (Postojna) cseppkőbarlangba és az Adria parti településekre. Az utazás hátterét, történetét Lukács Anikó részletesen feldolgozta. Előadásomban az út vázlatos ismertetése mellett ezért mindenekelőtt az utazás szlovén fogadtatását szeretném bemutatni, elsősorban a szlovén sajtóbeszámolókat, többek között a ljubljánai Novice című lap hírei alapján, hiszen ez a látványos epizód nagy hatással volt a szlovén társadalom, nemzeti mozgalom magyarságképére is a 19. század második felében.

TÁRSADALMI ÉS ETNIKAI SAJÁTÓSÁGOK A 19. SZÁZAD ELEJI MAGYARORSZÁGON, A KÍVÜLÁLLÓK SZEMÉVEL

A 18. század végének és a 19. század elejének angol utazói számára Magyarország még a keleti, „misztikus” úti célok közé tartozott. Ez a miszticizmus alapvetően az ismeretlenségből, a felfedezetlenségből fakadt. Előadásomban két olyan angol utazó útleírásával foglalkozom, akik viszonylag korán, még a felfedezetlenség mítoszában lévő országba látogattak el, és írták le tapasztalataikat. Az előadás során a hangsúlyt a szerzők társadalomra, de leginkább a különböző nemzetiségekre tett megjegyzéseire helyezem. Ezen két szempont köré építem fel mondandómat, mert a nyugati utazók számára már az elindulás előtt is világos volt, hogy a Habsburgok állama egy soknemzetiségű állam, így elkerülhetetlenül bizonyos sztereotípiákkal közelítettek a Duna menti monarchia felé. Ezen sztereotípiáknak egyik fő motívuma volt a „civilizáció” és a „barbárság” egymással való szembeállítás, és annak földrajzi elhatárolása. De nem csak földrajzi, hanem etnikai alapon is elkülönítették egymástól a Habsburg állam népességét. Ezen elhatárolás fogalomrendszerének, érvkészletének néhány elemét vázolom fel, hogy bemutassam, milyen szempontok szerint ítélte meg két nyugat-európai utazó a rendkívül heterogén magyarországi lakosságot. A két szerző, William Hunter és Richard Bright egymás mellé állítása nem önkényes, mindketten más irányból közelítették meg az országot (előbbi dél, utóbbi nyugat felől), más közvetlen tapasztalatokkal felvértezve léptek a Habsburgok államába. Ráadásul a stílusuk is meglehetősen eltérő: előbbi szerző könnyedebb stílusban írta meg tapasztalatait, ám felületesebben, néha már mondhatni unottan szemlélte az országot. Utóbbi viszont a tudósember megfontoltságával és alaposágával írta le minden tapasztalatát.

A DIVERZITÁSI INDEXEK SZEREPE A KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉGGEL KAPCSOLATOS ATTITŰD VIZSGÁLATÁBAN

Előadásom első része a nemzetközi szakirodalomban fellelhető diverzitási indexek ismertetésére, tipizálására és a köztük levő logikai kapcsolatok felvázolására fókuszál. Ezek a mutatók alapvetően arra jók, hogy egy számértékbe sűrítsék a diverzitás mértékével kapcsolatos információt, amit a továbbiakban független változóként lehet használni a kvantitatív társadalomtudományi kutatásokban. Az alaptípusok aszerint csoportosíthatók, hogy a diverzitás mely formáját méri (fragmentációt vagy polarizációt), illetve, hogy alkalmaznak-e valamilyen súlytényezőt vagy sem. Az előadás második részének központi feladata az, hogy empirikus adatokon tesztelje: vajon mennyiben kapunk hasonló vagy különböző eredményt, ha különböző független változókkal (a diverzitási indexek 4+1 alaptípusával) próbáljuk magyarázni egyazon függő változó (a kulturális sokszínűséggel kapcsolatos attitűd) viselkedését? Európa 43 országát és 160 régióját vizsgálva vajon milyen összefüggés mutatható ki az „etnikai” diverzitás mértéke – és a diverzifikálódás üteme –, valamint az emberek (kb. 80 ezer válaszadó) általános véleménye között a multikulturalizmust illetően? Milyen térbeli minták rajzolódnak ki? Az input adatok az ENSZ, az egyes nemzeti statisztikai hivatalok, valamint a European Social Survey adatbázisából származnak, és a 2000–2015 közötti időszakra vonatkoznak.

A kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával valósult meg (NKFIH PD 115951 ny. számú pályázat).

ERDÉLYI NEMESOK KÉNYSZERPÁLYÁN: SZÉKELY MÓZES HÍVEINEK DIPLOMÁCIAI LEVELEZÉSE

Diverzitás és homogenitás nem létezik egymás nélkül. Akárcsak napjaink homogenitásra törekvő és egyre inkább globalizálódó világában, a kora újkori Erdélyben is jelen volt a diverzitás, hiszen a fejedelemség négy bevett vallási felekezettel és három eltérő jogállású nemzetiséggel rendelkezett. A 16–17. századi Erdély tehát mind etnikailag mind felekezetiileg igen sokszínű képet mutatott. Ezzel szemben a gyulafehérvári fejedelmi udvar mind kulturális hatásait, mind felekezetiilegét tekintve igen sok homogénnek mutatkozott: a késő itáliai reneszánsz kultúrát vette át, s közvetítette, a fejedelmek pedig azonos felekezeti hívekkel vették körbe magukat. Ez a homogenitásra való törekvés megfigyelhető a fejedelmek politikájában, továbbá kihatással volt a fejedelemség diplomáciai irányvonalára is. A kora újkori Európában ugyanakkor kettősség mutatható ki az Erdélyi Fejedelemség szuverenitásának megítélésében. A Porta egyértelműen vazallus, alávetett államként tekintett Erdélyre, ellenben a nyugat-európai keresztény államok Grotius nyomán legitim alanyként bántak a fejedelemséggel, folyamatos és közvetlen diplomáciai érintkezést tartottak fenn vele, továbbá az oszmánok bevonása nélkül kötöttek szabályos, nemzetközi szerződéseket képviselőivel, azaz önálló, szuverén államként kezelték a fejedelemséget. (Kisteleki, 2011.) Erdély szuverenitásának kérdése különösen fontos a 17. század első felének hatalmi harcai során válik. A Báthory András halála utáni években egészen Bocskai felkeléséig idegen fejedelmek és helytartók, a havasalföldi, Mihail Viteazul majd a II. Rudolf nevében kormányzó, Giorgio Basta irányította az országot. Basta rémuralma teljesen kiszolgáltatotta az országot a Habsburg hatalomnak. Ebben a helyzetben lépett fel Székely Mózes, aki 1603 áprilisától mintegy három hónapra tudta magához ragadni a hatalmat, és ezzel kísérletet tenni Erdély státuszának visszaállítására, igaz a másik nagyhatalom, a török Porta segítségével. Székely Mózes kísérlete kudarcra jutott, csatavesztése és halála után erdélyi hívei emigrációba kényszerültek. Ezek a török területeken bujdosó főurak megtartották széles diplomáciai kapcsolatrendszerüket, és fel is használták azokat. Nemcsak a török Portával folytattak levelezést, de III. Zsigmond lengyel király követeivel is állandó kapcsolatot ápoltak. A kutatás célja a Székely Mózeshez

---

hű nemesek által kialakított diplomáciai kapcsolatrendszer feltárása, ezáltal az emigrációba kényszerült főurak hazatérési esélyeinek, diplomáciai lehetőségeiknek és mozgásterének vizsgálata. Az emigrációban élő főurak portai levelezése a Magyar Nemzeti Levéltár R315-ös jelzetű Portai diplomáciai leveleskönyvében maradt fenn. Előadásomban ezeket a diplomáciai leveleket szeretném bemutatni.

TÁRSADALMI TÉR ÉS LOKÁLIS IDENTITÁS – EGY SZÉKELYFÖLDI GYÁRTÖRTÉNETI KUTATÁS EREDMÉNYEIRŐL

Egy erdélyi falu, Csíkszentsimon egykori Keményítő- és Szeszgyár, jelenlegi Csíki Sör Manufaktúra területén járunk: egy tér, mely lokalizálja és időbeli keretbe foglalja a közösség identitás-diskurzusait. A gyártelep a hozzá kapcsolódó értelmezéseken keresztül az emlékező közösség számára a múlt tapasztalataiba mélyen elraktározódó egyéni és csoportos sors-képnek, valamint az aktuális identifikációnak a reprezentációja. Miként válik a történelem az önmeghatározás keretévé, hogyan kapcsolódik össze a gazdaság és az identitás e lokális múlt-jelen kontextusban? Milyen etnikai, vallási, társadalmi diverzitást teremt az iparosítás egy mikrotársadalomban? Miért válik egy uralkodó államnemzet keretein belül a székely kisebbségi identitásszimbólumokhoz kapcsolt gazdasági beruházás jelentős társadalmi és politikai többlettartalommal telítetté? Milyen szerepe van mindebben a térnek, a történeti hagyománynak és a kulturális örökség emlékezetének? Az előadás egy társadalomkutató szemüvegén keresztül, egy folyamatban lévő kutatás eredményeire alapozva reflektál e kérdéskörre. A lokális emlékezet létrehozásának, kihelyezésének és használatának egy interjúbeszélgetésekre, valamint egyéni fényképek dokumentációjára alapozott vizsgálata nem más, mint a jelen, valamint a jelen horizontjából szemlélt múlt (re)konstrukciója.

ÚJRAINDULÓ MAGYAR SZOCIÁLANTROPOLÓGIAI KUTATÁSOK KÖZÉP-ÁZSIÁBAN?

2017 decembere és 2018 októbere között Somfai Kara Dávid Belső-Ázsia-kutató kollégámmal háromszor jártunk Közép-Ázsiában, hogy emléktáblát avassunk, fotókiállítást rendezzünk, filmbemutatót tartsunk, és kerekasztal-beszélgetéseken vegyünk részt, valamint előadásokon ismertessük a 19. század második felében és 20. század elején kazak, kirgiz és karakalpak földön járt magyar utazók (Vámbéry Ármin és Almásy György) eddig jórészt csak magyarul elérhető munkáit a helyi (kazak, kirgiz, karakalpak) értelmiség képviselőivel. Ezeknek a régi utazásoknak az érdekessége, hogy magyar utazók helyi (karakalpak, kirgiz) segítőkkel (Iszák mollah-val és Turgán Berdike-úlu-val) tértek haza. A régi közös kutatások bemutatása, reményeink szerint új közös kutatások kiindulópontjai lehetnek. Idén, reményeink szerint Baráthosi Balog Benedek keletről hozott munkatársainak, a baskír Tagán Galimdsán-nal és a japán Imaoko Dzsucsiro-val közös kutatásoknak, és a kutatók munkásságának állítunk emléket Baskíriában, az orosz Távol-Keleten és Japánban, ahol kutatásokat is tervezünk végezni, felvéve a száz évvel ezelőtt megkezdett és kényszerűen elhagyott kutatási szálakat.

A DIVERZITÁS ÉS A HOMOGENITÁS JELENSÉGEI A DIVÉNYI URADALOM NÉPESSÉGÉBEN (1660–1681)

Nógrád vármegye legnagyobb birtokának számító divényi uradalom kimutathatóan 1660-tól a kalandos életű Balassa III. Imre (?–1680) birtokában volt. Balassa III. Imre ténylegesen csak 1660–1666, 1669–1671 és 1678–1680 között bírta a jószágot, a többi időszakban, illetve a halálát követően az uradalom kincstári kezelésben működött. A gyakori birtokosváltásnak köszönhetően 1660. évi és a birtok 1686. évi eladományozása közötti rövid idő alatt öt alkalommal készítettek urbáriumot, amelyek közül három tartalmaz az uradalom népességére vonatkozó úrbéri összeírást. Az 1660. évi úrbéri összeírás elkészítését még Balassa III. Imre rendelte el, míg az 1679. évi úrbéri összeírás akkor keletkezett, amikor visszakapta uradalma egy részét, az 1680–1681 folyamán felvett úrbéri összeírás pedig akkor, amikor Balassa halála után kincstári kezelésbe került az uradalom.

A divényi uradalom területe a vizsgált időszakban jelentősen változott: 1660-ban 82 településen és 31 pusztán húzódott, míg 1679-ben 45 településen és egy pusztán, 1680–1681 folyamán pedig 75 településen és nyolc pusztán. A divényi uradalom 17. századi úrbéri összeírásai azonban nem a teljes birtokra terjedtek ki. A birtokosok az említett úrbéri összeírások során számba vették a területen élő gazdákat és jogállásukat, olykor foglalkozásukat, tisztségüket is, valamint a családi gazdaságaikban élő férfi családtagjaikat, az egyes gazdákhöz tartozó jobbágy-, zsellér- vagy szabadostelkeket, továbbá a gazdák ló-, ökor- és juhállatállományát. A három urbárium úrbéri összeírásai és egyéb adatai alapján vizsgálható az uradalom népességének összetétele, illetve annak változása, valamint az uradalom irányításának az uradalmi népességére irányuló szemlélete is a magánföldesúri és kincstári kezelés idején.

AZ „EGYESÜLT SZERB IFJÚSÁG” ÉS A SZERB POLGÁROSODÁS ÚJ PROGRAMJA PEST-BUDÁN ÉS ÚJVIDÉKEN 1866 ÉS 1869 KÖZÖTT

A forradalom és szabadságharc leverését, a neoabszolutizmus bő egy évtizedét követően az 1860-as években a magyar nemzeti mozgalommal egy időben a magyarországi nem magyar eltek is új politikai, társadalmi és kulturális programokat hirdettek. A szerb nemzeti mozgalom Svetozar Miletić által vezetett liberális szárnya is ebben az évtizedben vált meghatározóvá a magyarországi nyilvánosságban. E politikai áramlathoz kötődött az Újvidéken 1866-ban alakult Egyesült Szerb Ifjúság mozgalom, mely a Habsburg Birodalom, Szerbia és a nyugat-európai diaszpóra diákköreit és egyéb egyleteit fogta össze. Az ernyőszervezet tevékenysége a szerb társadalom és kultúra, a nemzeti önreprezentáció megújítását tűzte ki célul, a polgárosodás új programját hirdette. Míg az irodalomban az „ifjúság kora” (Jovan Skerlić) a nemzeti romantika előretörését jelentette, a szervezet politikai-társadalmi programjának megfelelően a szerbblakta városokban kulturális és társadalmi szervezetek alakultak.

Előadásomban két, az Egyesült Szerb Ifjúsághoz tartozó egyesület tevékenységét; rendezvényeit és publikációit elemzem, különös tekintettel az általuk rendezett, „beszeda” és „szélo” néven ismert ünnepélyekre. A Preodnica (Előörs) egylet a pesti Tököllyánum diákotthon hallgatóinak irodalmi önképzőköre volt, mely a művészeti tevékenység mellett számos reprezentatív eseményt szervezett a pesti és környékbeli diaszpóra tagjai, de a nem szerb elitek számára is. Az 1867 és 1869 között létrejött újvidéki Szerb Iparegylet feladatát a céhes keretek felbomlásának idején a szerb iparosok a német-magyar dominanciájú Iparegylettől független megszervezésében látta, habár tevékenysége a vizsgált években inkább kulturális jellegű volt. A továbbiakban arra keresek választ, hogy a „homogén” szerb társadalom fejlesztését célul kitűző egyesületek hogyan reflektáltak Pest-Buda, illetve (az 1867 és 1868 között Miletić által vezetett) Újvidék nemzeti-etnikai diverzitására, miként definiálták és művelték a „tiszta” szerb kultúrát e városi miliókben.

HOGYAN LÉTEZIK AZ EGYENLÍTŐ? - AVAGY A KARTOGRÁFIAI OBJEKTUMOK LÉTEZÉSÉNEK ESETEI

A kartográfiai ábrázolás csak látszólag egyszerű képalkotás. A térkép nem hasonlít az általa ábrázolt tájhoz, a földfelszín látványához. A hasonlóság a térképolvasó fejében keletkezik, alapja a térbeli szerkezet és egyes objektumok kölcsönös megfelelése: a látszólagos hasonlóság a földrajzi és a grafikus térbeli helyzet, elrendezés vagy kapcsolat analógiájából jön létre.

A kora újkortól a térképi ábrázolás egyik lényeges alapelve a matematikai-geometriai leképezés, vagyis a földrajzi tér mérhető tulajdonságainak egységes méretarányban való ábrázolása. Ehhez azonban szükség van a homogén és metrikus földrajzi tér olyan konstruálására, amely lehetővé teszi a grafikus ábrázolást. A földrajzi térelemektől elvonatkoztatott, egyneműsített tér azonban csupán absztrakció, vagyis üres tartály. A kartográfiai nehézséget az okozza, hogy a kiüresített, objektumok nélküli teret, a semmit nem tudjuk ábrázolni. Szükség van tehát egy olyan, mesterséges tájékozódási keret létrehozására, amelynek vannak a térképen is ábrázolható elemei. A különböző földrajzi objektumokat szimbolizáló térképjeleket ebbe a keretbe helyezve nemcsak helyüket tudjuk megadni a földi térben, hanem az egyedi objektumok alakját, méretét egymáshoz viszonyított, elhelyezkedését és más téri tulajdonságait is szemléletesen ábrázolhatjuk.

Az előadás a modern térképi ábrázolásmód lényeges eleme, a koordinátahálózat történetének néhány fontosabb állomását tekinti át az ókori kezdetektől a korai reneszánsz alkalmazásokon át a felvilágosodás térképeinek egységes matematikai keretrendszeréig. A földrajzi koordinátarendszer körei közül a világterképeken is kitüntetett szerepet játszó szélességi főkör, az Egyenlítő létezésének elemzésén keresztül pillantunk be a térképész szerzősádjába. Az Egyenlítő fogalmi létező, amelynek létrejötte az i.e. 5. századtól, a Föld gömb alakjáról szóló pithagoreus tanítás elfogadásától számítható. A görög és hellén matematikai-csillagászati iskolában az égi Egyenlítő földi megfelelője azért töltött be kiemelt szerepet, mert az elméletileg tökéletes gömböt két egyenlő és egyforma részre osztotta. Ráadásul az egyenlítői siktól mérhették a földrajzi szélességet (platosz) a legközelebbi csillag, a Nap járását tükröző árnyékmérésekkel. Az azonos mére-

---

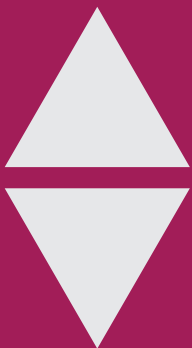
tű, a pólusokon átmenő főkörök a földrajzi hosszúságot (mékosz) jelölték, amelyeknek az Egyenlítőtől való elvi különbségét már az antik tudósok is hangsúlyozták. A földrajzi koordinátarendszer tehát egyszerre homogén és különmemű elemekből álló konstrukció. De hogyan vált az ókori csillagászok által meghatározott napéjegylenlőségi körből a 21. századra a Föld két féltékéjét összetartó, egyszersmind az északi félgömbön élőket a déli ellenlábasaiktól elválasztó képzelte acélszalag? Erre próbál választ adni az előadás.

A NAGY KIHÍVÁS. A BIOLÓGIAI SOKFÉLESÉG BEMUTATÁSA A MÚZEUMBAN

A sokféleség világunk legcsodálatosabb megnyilvánulása. Legyenek emberi alkotások, élő- vagy élettelen képződmények, a változatosság körülvesz bennünket és áthatja minden napjainkat. A biológiai sokféleség fontosságának felismerése alapvetően átalakította gondolkodásunkat, és megváltoztatta a világhoz való viszonyunkat. Éppen ezért fogalmazódhat meg egy természetrajzos muzeológusban, hogy ne csak a biológiai sokféleség csodáját, de a mögöttes biológiai tartalmat is bemutassa. Az emberi alkotások egyediségükben hordozzák értéküket, ahogyan – a klónokat leszámítva – minden egyes élőlény is egyedi, még akkor is, ha temérdek, ránézésre egymáshoz nagyon hasonló található belőle. Elegendő, ha pusztán sokat mutatunk be belőlük, vagy valami más is szükséges? Az ásványvilág sokféleségének érzékeltetésére elégéséges a csillogó bányavirágok vitrinbe rendezése, de – túl a látvány sokkhatásán – vajon megjeleníti-e ezer, tízezer rovarpreparátum azt az evolúciós szükségszerűséget, amely a biológiai sokféleségben megnyilvánul? Hogyan mutathatja be egy kiállítás a platonista „eszencialista” világgép és a későbbi korok variációs szemlélete közötti szakadékot, vagy a Linné-féle „befagyasztott” rendszer és a darwini variációs elmélet közötti alapvető különbséget? Taxonómusként, mindennapi munkámban az azonosíthatóság, az azonos vagy nem azonos, központi jelentőségű linnéi fogalmak, szemben a variáció, a variabilitás, a sokféleség alapvetően darwini elveivel szemben. Ezen a ponton találjuk szembe magunkat egy problémával: a természettudományi múzeumokban, az intézmények hagyományos fejlődéstörténete következtében alapvetően taxonómusok dolgoznak, akiknek ereiben – bár elkötelezett hívei a darwini gondolatnak, linnéi vér csörgedez. Márpedig a sokféleség értelmezése és bemutatása csak a linnéi és a darwini gondolat kettősségen belül képzelhető el, függetlenül a megvalósítás mikéntjétől! Ugyanakkor a rendelkezésre álló preparátumok hatalmas száma miatt éppen a múzeumi gyűjtemények és a belőlük készíthető kiállítás mutatkozik a legalkalmasabbnak arra, hogy ezt a nehezen megragadható témát élményszerűen bemutassa.

SZTEREOTÍPIÁK, ELŐÍTÉLETEK, AVAGY A MAGYAROK VÉLEMÉNYE A SZLOVÁKOKRÓL ÉS A SZLOVÁKOK VÉDEKEZÉSE AZOK ELLEN A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

A heterogén népeiséggel rendelkező történelmi Magyarország megfelelő táptalajt biztosított az etnikai előítéletek, sztereotípiák kialakulásának és terjedésének. Egy tagolt társadalomban saját szokásaink és erkölcsünk lesznek kiválóak, míg másoknak alóbbrendű szokásokat és erkölcsöket tulajdonítunk. A magyarok szlovákokkal kapcsolatos sztereotípiáiban a külső jegyeken kívül a beszéd és gondolkodásmód, valamint a jellemrajz bontakozik ki. Az előadás olyan sztereotípiagyűjteményt vonultat fel, amelynek szépirodalmi, publicisztikai vagy politikai vitairat forrásbázisa a 19. század második feléből származik. A megmerevedett vonások legtöbbször évtizedeken vonultak végig, megmérgezve ezáltal a kapcsolatokat. Az előítéletekre, sztereotípiákra adott szlovák válaszok részben elutasítóak, részben hasonló önképről tanúskodnak, rávilágítva a negatív vonások szociális, társadalmi, politikai okaira, olykor a sztereotipizált szlovákok és az ugyancsak sztereotipizált magyarok konfrontálódását mutatják.

A konferenciát szervezte:

Lehoczki Zsuzsanna, Lendvai Timár Edit, Demjén Ágnes, Górány Nikolett
és Baliga Violetta Lilla

Logóterv: Szalontai Edit Mariann és Szalontai Emese Zita

Grafika és tördelés: Szabó Imola Julianna

Nyomdai kivitelezés: CC PRINTING Szolgáltató Kft.